CZIFRA MARIANN

Kazinczy Ferenc hagyatéka
– Töredék –

TÉZISEK

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Magyar és európai felvilágosodás doktori program

Témavezető: Dr. Bíró Ferenc

BUDAPEST, 2011.

A 2009-es, Kazinczy Ferenc születésének kettőszázötvenedik évfordulóját ünneplő emlékév volt az első határpont, amely jelentősen megingathatta a tudományos és érdeklődő közvéleményt abban, hogy az ünnepeltről elsősorban a nyelvújítás kell eszébe jusson. A kulturális események, konferenciák, kiállítások, irodalmi körutak, tanulmánykötetek és monográfiák Kazinczy arcait megvilágítva, mint esztétát és fordítót, kertkultúrában és divatban jártas, viselet iránt érdeklődő belletristát, mint naplóírót, és szabadkőművest, utazót és útirajz-írót, politikust és irodalomszervezőt, vagy levelezőt állították a közönség elé. Az eseménysorozat hatását nem vizsgálva mégis valószínű, hogy annak a személynek a neve, akiről a Szép magyar beszéd valamint a Szép kiejtési verseny elneveztetett, és akinek rég leomlott lakóháza egykori kertjében, a munkásságának emlékül állított mauzóleum mellé a Magyar Nyelv Múzeuma építtetett, a magyar fülekben még mindig mint „nyelvújító" cseng ismerősen, s minden bizonnyal eszmei hagyatékának középpontjában is „nyelvújítási", a magyar nyelv és stílus megjobbítására irányuló szervezői tevékenysége áll – reményt adva ezzel a háromszázadik évforduló táján élő tudósoknak egy újabb kánonformáló akciósorozat lehetségességére.

A disszertáció Kazinczynak sem nyelvészeti sem stílusújítói tevékenységét nem hivatott elemezni. Nem célja kánonrombolás, ezért nem helyezi távlatba Kazinczy munkásságának átértékelését, és nem akarja sem nyelvújítóként, sem stílusreformerként, és egyáltalán semmilyen minőségében másként értékelni teljesítményét – ezt megtették a közelmúltban más tanulmányok és monográfiák. Jelen dolgozat célja módszertani természetű: Kazinczy Ferenc kéziratos hagyatékában rejlő lehetőségekre szeretné felhívni a figyelmet, s ezáltal esetlegesen a felvilágosodás egyéb irodalmi szereplőinek munkásságához is egyfajta módszertani szemléletbeli hozzáállást kínál.

A szükség kényszerének engedelmeskedve szelektálást kellett végrehajtani a témamegjelölésben: ezért a dolgozat a teljes életmű helyett csupán Kazinczynak legaktívabb, és a szakirodalom által legmarkánsabban kijelölt időszakát, a tízes éveket, vagyis a nyelvújításnak mondott korszak leghevesebb időintervallumát, s kitérőként a korai recepciótörténetet, a húszas évek néhány jelenségét tárgyalja. S hogy az időrend semmiképpen ne rendezze korlátok közé a dolgozat gondolatmenetét, s ne kényszerítse, de ne is ingerelje arra az olvasót, hogy történetként olvassa az egyes események vizsgálatát, a fejezetek nem a kronologikus időrendi struktúrát követik. Rendjüket a körkörösség határozza meg, ezért mintegy ugyanazon szövegek körül toporogva igyekeznek megrajzolni a tízes évek néhány szövegének és eseményének státuszát.

Az *első fejezet* a „nyelvújítás" korszakhatárainak elbizonytalanítására törekszik. A határpontként kanonizálódott két Kazinczy opusz, a *Tövisek és Virágok* című epigrammakötet és az *Orthologus és Neologus; nálunk és más nemzeteknél* címmel megjelent tanulmány keletkezéstörténetét és korai recepciótörténetét vizsgálja. A *Tövisek és Virágok* esetében a szakirodalom az alkotási folyamatot a nyelvújítás narratívájába illeszti, a fejezet azonban a szövegkeletkezés spontaneitására, az írás, a szerkesztés és a publikálás esetlegességére koncentrál. A mikrofilológiai adatok azt támasztják alá, hogy a szöveg nem születésével egyidőben, hanem egy utólagos történetkonstrukciós eljárás eredményeként nyerte el ma is érvényes helyét a nyelvújítás történetében. Az *Orthologus és Neologus* esetében pedig nem csak az adatok, hanem a nyelvújítás jellegzetes metaforikus nyelvének lebontása is arra utal, hogy a szöveg nem tekinthető határpontnak. A levéltári vizsgálatok pedig fényt derítenek arra, hogy az események véletlen közrejátszása folytán az *Orthologus és Neologus*nak egy olyan szövegváltozata kanonizálódott, amelyet a szerző nem kívánt publikálni.

A szerző által véglegesnek gondolt tanulmány viszont fennmaradt. A *második fejezet* erre a kéziratos dolgozatra és annak variánsaira fókuszál. A szöveg fogalmazványainak bemutatását a szövegkontextus feltérképezése követi: először a kéziratot tartalmazó kötetet mutatja be, majd a teljes Kazinczy-hagyatékot tipizálja a fejezet. A típusokba rendezés alapja a megszerkesztettség, rendezettség, valamint a rendezést végzők kézirathoz való viszonya. A tágabb kontextuson végzett vizsgálatok legizgalmasabb felfedezését az jelenti, hogy a Kazinczy-hagyaték esetében magas azoknak a kéziratoknak az aránya, amelyek Kazinczy rendezésében állnak ma is. A tipizálás során műfaji elrendeződés is világossá vált: kiderült, hogy a szerző az értekezéseivel igen keveset törődött. Az összeállított szövegegységeken megmutatkozó gondos figyelem azt mutatja, hogy a szerző bizonyos esetekben az utókornak kívánja átadni, szerkesztői felhasználásra készíti, kiadásra, nyomdába szánja, máskor privát körű olvasásra rendezi a köteteket. Ilyen típusú készülődés nem jellemzi a Kazinczy-értekezéseket, az *Orthologus és Neologus* kézirata sem ilyen kéziratközegben maradt fenn.

A szövegtipizálás egy bizonyos, a kéziratok expresszivitását is figyelembe vevő szövegolvasási módra is felhívja a figyelmet, amelyet foliális olvasásnak nevezünk. Az elnevezés alapjául a kézirattári latinban az ív papír megjelölésére használt ’levél, lap’ jelentésű szó szolgál. Az ív papírt leggyakrabban félbe- és még tovább hajtva kötötték be, kisebb darabokba fűzve, majd metszve használták fel, írták tele. Ahogyan a kisebb lapok eredeti egysége feltételezhető, úgy értelmezi a *foliális olvasás* a kisebb szövegeket nagyobb kontextusukban elhelyezve. A dolgozat példát hoz a foliális olvasás alkalmazására. Ennek eredményeként kiderül, hogy Kazinczy az olyan jól ismert nyomtatott írásokon kívül mint a *Mondolat,* számos névtelenül terjesztett kéziratos írás célpontjává vált a tízes években. A módszertani példa másik eredménye az *Orthologus és Neologus*hoz kapcsolódik. Köztudott, hogy Kazinczy *Orthologus és Neologus*a Füredi Vida *A’ Recensiókról* című tanulmányára válaszul született. Utóbbi szöveget hagyományosan Kisfaludy Sándorhoz kötik, de a példaként felhozott kéziratos szövegek kizárják, hogy Kazinczy is azonosnak gondolta volna a két személyt.

A *harmadik fejezet* a névtelenség problémájával foglalkozik. A fejezet először arra hívja fel a figyelmet, hogy Füredi Vida és Kisfaludy Sándor azonosítása ma sem magától értetődő. A tízes években gyakoriak a kollektív szerzőségű írások, a rendelkezésre álló adatok pedig nem támasztják alá egyértelműen, hogy Füredi szövegét csak és kizárólag Kisfaludy Sándorhoz lehet kötni.

A fejezet Márton István teológus katekizmusának esetén keresztül mutatja meg, Kazinczy hogyan vélekedik a névtelenségről. A névtelen szövegek, különösen amennyiben több szerzőnek tulajdoníthatóak, nehezen megoldható kommunikációs helyzetbe hozhatják a szöveggel vitába szállót. Kazinczy Márton István katekizmusának védelmében egy kollektív szerzőségű tanulmánykötetet publikál. Ezzel ugyanakkor nem csupán Márton István segítségére kel, hanem a névtelenség elleni nyilvános tanúbizonyságként is használja azt. Deklarációja ugyanúgy értelmezhető a tudományos közegben hátránnyal induló szerző védelmére, mint a Kazinczyt névtelenül megtámadó íróknak címzett feleletként. Az eset bemutatása során megfigyelhető, hogy Kazinczy számára a névtelen írások jelentős problémát okoztak, s ilyen írások sorába illeszkedik bele Füredi Vida tanulmánya.

A disszertáció *negyedik fejezet*e a Kazinczy-hagyaték kánonképző szerepére koncentrál. Ehhez először Füredi Vida szövegének német nyelvű kontextusát vizsgálja meg, majd számba veszi azokat a szempontokat, amelyek eddig háttérbe szorultak a tanulmány értelmezésekor. Kazinczy szövegolvasását Fürediével szembeállítva kiderül, hogy míg Kazinczy szempontjai maradéktalanul beépültek a kánonba, addig Füredié fel sem merültek. A fejezet további szakaszai Kazinczy tízes évekbeli státuszát rajzolják meg Kazinczy saját

szövegei alapján. A magánlevelekben kirajzolódik egy Verseghy Ferenc vezette ellentábor képe, amely nyelvi szabályozó társaság (cenzúra) felállítására törekszik. Kazinczy ehhez a táborhoz köti Füredi Vida tanulmányát.

A disszertáció során összegyűlt az *Orthologus és Neologus*sal kapcsolatos problémákat a tanulmány szövegelemzése oszlatja el. A vizsgálat alapjául a kéziratos szövegváltozat szolgál, mert a szerző megnyilatkozásai szerint ez hitelesebben adja át gondolatait. Az elemzés során bizonyosságot nyer – amelyre már korábbi szakaszok is utaltak – hogy: (1) a szöveg címzettje Verseghy Ferenc és az a bizonyos nyelv körül serénykedő társaság, akiknek létéről a Kazinczy-levelezésből értesültünk; (2) az ortológusok tábora grammatikusokat jelent; (3) és végül, hogy Kazinczy a szöveg folytatásában gondolkodik, vagyis úgy gondolja, a nyelvi természetű vitákat ezzel a szöveggel sem sikerült lezárnia.

Sem Kazinczy dolgozata, sem annak kontextusa nem támasztja alá azt a szakirodalmi tételt, amely szerint a nyelvújítás időszaka a tízes évek végén, húszas évek elején lezárult volna. A fejezet utolsó szakasza azt vizsgálja meg, honnan eredhet az a narratív séma, amely a nyelvújítás forgatókönyvét rögzíti. Ehhez a hagyaték egyik kéziratos kötetét mutatja be (*A' Glottomachusok*), amelyet Kazinczy állított össze, kommentált és látott el bevezetéssel. A kéziratos könyv sorsa nyomon követhető a szakirodalomban is. A disszertáció módszertani hozadékát a foliális olvasás alkotja. A kéziratos irodalom kontextusra is kiterjedő kutatása és olvasása közelebb vihet Kazinczy Ferenc eszmei hagyatékához is. Az a 19. században gyökerező Kazinczy-kép ugyanis, amelyet ma is ismerünk, magától értetődően kéziratos szövegeken alapul, amelyek hatástörténete éppen úgy kimutatható, ahogyan bármely nyomtatott könyvé.

A Függelék a disszertációban gyakrabban érintett kiadatlan Kazinczy-szövegeket közli: az *Orthologus és Neologus* kéziratos szövegvariánsait, a megjelent *Orthologus és Neologus* és annak továbbírt változatának összehasonlító kiadását, valamint az *A' Glottomachusok* című, Kazinczy által összerendezett levelezésgyűjtemény tartalomjegyzékét.

A disszertáció témájában kiadott publikációk

1. *A kéziratok Tejútrendszere – foliális olvasás a Kazinczy-hagyatékban*, Többlet (megjelenés alatt).
2. *Ismeretlen* Orthologus és Neologus *kézirat(ok) a Kazinczy-hagyatékban*, Széphalom (megjelenés alatt).
3. *Gyulay Karolina Kazinczy Ferenchez írt levele 1827-ből*, Lymbus, 2011 (megjelenés alatt).
4. *A „nyelvújítási harc" korlátai – Egy kognitív metafora értelemképző szerepe a nyelvújítás narratívájában*, Irodalomtörténet, 2011 (megjelenés alatt).
5. *A kéziratok Tejútrendszere – foliális olvasás a Kazinczy-hagyatékban*, Korall Társadalomtörténeti Folyóirat, 2011/4 (43), 5–29.
6. *Az írás megmarad? – Kazinczy és a* Tövisek és Virágok = *Leleplezett mellszobor – Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Gondolat, Budapest, 2009, 82–107.
7. *Glottomachia – szembetűnő részletek a Kazinczy-levelezés kéziratos hagyatékában = Mozgásban: Irodalomtudományi PhD-konferencia elméleti irányvonalakról, kihívásokról és lehetőségekről,* Studia Litteraria XLVI, szerk. BODROGI Ferenc Máté, MIKLÓS Eszter Gerda, Debrecen, 2008, 68–77.
8. *"Fejedelmek védelmezték" – Kazinczy önimázsformáló mechanizmusai egy protestáns katekizmus recenziós vitájának fényében,* Irodalomtörténeti Közlemények, 2008, 112., 447–476.
9. *Kazinczy-levelezéskötetek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*, = *Prima Manus*, szerk. KESZEG Anna, VADERNA Gábor, Ráció Kiadó, Budapest, 2008, 13–35.
10. *Egy kantiánus katekizmus tudományos vitájának epizódjai*, = *Kolligátum – Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, Ráció Kiadó, Budapest, 2007, 69–79.